

О. П. Дяченкокандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Одеського державного аграрного університету

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРОТИДІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджуються методологічні засади формування та реалізації державного механізму регулювання протидії розвитку тіньової економіки в Україні, основою якого виступає: забезпечення прозорості фінансової системи; покращення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки для іноземних інвесторів; підвищення рівня міжнародного іміджу України; уникнення перешкод у напрямку визнання України державою з ринковою економікою; декриміналізація і детінізація економічних відносин; активізація дієвих механізмів наповнення дохідної частини Державного бюджету.

Ключові слова: державна концепція, детінізація, корупція, тіньова економіка, фінансова система.

Постановка проблеми. Удосконалення державної політики щодо легалізації тіньової економіки та реалізація окресленого завдання потребують формування комплексного підходу з побудовою відповідної концепції. Загальнодержавна концепція протидії розвитку тіньової економіки представляє собою комплекс ідей, цілеспрямованих настанов, об'єднаних спільним задумом, а також комплекс заходів, напрямів і механізмів вивчення окресленої мети щодо активізації механізму детінізації економіки в сучасних глобалізаційних умовах. У широкому розумінні концепція державної політики щодо протидії розвитку тіньової економіки – це комплексна впорядкована сукупність напрямів, принципів, підходів, методів, інструментів і засобів, що направлені на зниження рівня тіньового сектора економіки до рівня, характерного для розвинених країн, і перетворення капіталів тіньового сектора на дієвий ресурс розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню засад формування та реалізації державної концепції протидії розвитку тіньової економіки присвячені наукові розробки та праці зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: В.Є. Воротіна, О.М. Галицького, І.Ю. Гришової, П. Гутмана, О.О. Давидюка, Б.Я. Кофмана, О.В. Митяй, В.Т. Мотренка, О.Б. Наумова, О.Я. Прохоренко, С.С. Стоянової-Коваль, Т.С. Шабатури, Ф. Шнайдера, Б.О. Язлюка та інших науковців [1–13].

Для формування ефективного механізму виявлення та нейтралізації напрямів розвитку процесу тінізації економіки України необхідно активізувати спільну роботу всіх зацікавлених органів виконавчої влади та Держфінмоніторингу. Адже в сучасних умовах вся світова спільнота акцентує особливу увагу на необхідності подолання тіньового сектора економіки як складової частини походження корупційних схем та посилення заходів із протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Мета статті. Головною метою статті є розробка пропозицій із формування ефективного механізму виявлення та нейтралізації напрямів розвитку процесу тінізації економіки України.

Виклад основного матеріалу. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що значна частина тіньового капіталу формується за рахунок доходів, отриманих внаслідок вчинення економічних зловживань та інших правопорушень, зокрема в зовнішньоекономічній діяльності, кредитно-фінансовій сфері, паливно-енергетичному комплексі, агропромисловому секторі, на ринку металів та корисних копалин. Тому, на нашу думку, подолати таке явище однієї державної структури просто не під силу, для цього необхідним є об'єднання інтелектуальних та організаційних зусиль багатьох державних інституцій, які спроможні не тільки ідентифікувати, але й припинити незаконні фінансові операції,

приховування злочинного походження коштів або іншого майна.

Із вищевикладеного випливає, що удосконалення державної політики щодо легалізації тіньової економіки та реалізація окресленого завдання потребують формування комплексного підходу з побудовою відповідної концепції. Загальнодержавна концепція протидії розвитку тіньової економіки представляє собою комплекс ідей, цілеспрямованих настанов, об'єднаних спільним задумом, а також комплекс заходів, напрямів і механізмів вивчення окресленої мети щодо активізації механізму детінізації економіки в сучасних глобалізаційних умовах [7, с. 117].

Цілком логічно, що концепція державної політики щодо протидії розвитку тіньової економіки має ґрунтуватися на цілісних методологічних засадах і мати такі складові частини та напрями реалізації:

I. Окреслення найбільш проблемної ситуації щодо протидії розвитку тіньової економіки: високий рівень латентності (прихованість змісту і форми, цілей та засобів, невидимість виконавців і об'єктів тіньового сектору економіки); значна мінливість форм і методів нелегального руху грошових коштів; неординарність поведінки суб'єктів тіньового сектору; політизація (входження суб'єктів тіньового сектору до владних структур, намагання окремих представників влади одержати доходи злочинним шляхом); розвиток глобалізаційних процесів (транснаціоналізація економічних відносин, вихід за межі національних кордонів); професіоналізація та інтелектуалізація (пряме чи опосередковане використання інтелектуального капіталу країни у розвитку тіньового сектору); залучення у процеси розвитку тіньових економічних відносин суб'єктів без їх відома (клієнтів банків і небанківських фінансових установ тощо); послаблення участі держави у проведенні детінізації економіки; заняття доброчинною діяльністю, меценатство; надмірна популяризація за допомогою засобів масової інформації.

Розробка заходів щодо удосконалення механізму регулювання процесу протидії розвитку тіньового сектору економіки є вкрай необхідною з трьох основних причин. По-перше, такі заходи дають можливість виявляти злочини, спрямовані на отримання нелегальних коштів: корупція, наркобізнес, шахрайство, ухилення від сплати податків та інші форми організованої злочинності. По-друге, розвиток тіньового

сектору сприяє розвитку міжнародної корупції, що підриває зусилля України, спрямовані на становлення демократичних політичних інститутів та стабільної національної економічної системи. По-третє, боротьба з тіньовим сектором допомагає захистити цілісність української фінансової системи від негативного впливу кримінального капіталу.

Тобто, структура цілей та завдань концепції повинна не лише відповідати цілям зменшення масштабів тіньового сектору, а також перебувати у взаємозв'язку із цілями і завданнями державної політики структурної перебудови вітчизняної економіки. Комплекс взаємопов'язаних цілей та пріоритетів концепції державної політики протидії розвитку тіньової економіки представлено в табл. 1.

II. Формування механізму державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки, який є поетапним процесом:

- окреслення об'єкта та предмета механізму протидії розвитку тіньової економіки;
- вироблення та реалізація державної політики та стратегії протидії процесу розвитку тіньової економіки;
- визначення та дотримання основних засад забезпечення ефективності механізму протидії розвитку тіньової економіки;
- мету та комплекс завдань для його реалізації в контексті забезпечення економічної безпеки держави;
- критерії та параметри детінізації вітчизняної економіки;
- формування дієвої організаційної структури для регулювання процесу протидії розвитку тіньового сектору.

III. Групування критеріїв та показників моніторингу ризикованості проведених операцій суб'єктами економічних відносин в Україні.

Нами запропоновано: до першої групи відносити банки, фінансові установи, платіжні системи, ломбарди, кредитні спілки; до другої групи – фондові біржі, компанії з управління активами, товарні та інші біржі; до третьої групи – результати роботи аудиторських фірм, приватних бухгалтерів, Державного казначейства України, а також Державної фінансової інспекції України, оскільки від правильності проведених операцій відповідно до їхнього змісту залежить надійність та стабільність роботи економічної системи загалом; до четвертої групи належить нотаріальна, адвокатська та інша незалежна юридична практика. Такий умовний поділ доз-

воляє запропонувати для кожної з визначених груп відповідні показники, що можуть свідчити про ризиковість проведених операцій суб'єктами економічних відносин.

IV. Обґрунтування концептуальних підходів щодо моніторингу та розробки програм і сценаріїв для оперативного усунення, мінімізації та послаблення негативного впливу тіньового сектору на розвиток економіки України.

Зазначений перелік критеріїв та показників у комплексі складає систему моніторингу економічних відносин щодо ідентифікації фактів розвитку тіньового сектору.

Для досягнення цієї мети в рамках функціонування системи моніторингу вирішуються такі завдання:

1) створення єдиного інформаційного простору показників ефективності на основі централізованої інформаційної бази даних, що забезпечує нагромадження та зберігання інформації;

2) інтеграція інформації у єдиний інформаційний простір;

3) забезпечення комплексного аналізу сформованої фінансово-економічної ситуації (місячна, квартальна, річна динаміка);

4) підвищення оперативності та якості управлінських рішень на основі використан-

ня аналітичних і прогнозних інструментальних засобів;

5) автоматизація процесів підготовки аналітичної звітності підрозділів;

6) візуалізація даних із застосуванням геоінформаційних систем;

7) інструментальна й інформаційна підтримка експертно-аналітичної діяльності керівництва та спеціалістів.

Результати цієї роботи можуть використовуватися не лише для складання оперативних довідок для поточного інформування керівництва, але й для формування розвиненої інформаційної бази з подальшою можливістю багаторазового її застосування.

Виходячи з вищевикладеного, можна запропонувати модель інформаційного забезпечення державного механізму регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки як сукупності взаємодіючих підсистем, що мають своє призначення (рис. 1):

1) Забезпечення зовнішніх і внутрішніх комунікацій (взаємодій) (організація доступу до зовнішніх і внутрішніх інформаційних ресурсів).

2) Підтримка процесів підготовки та прийняття управлінських рішень (забезпечення необхідного рівня якості прийнятих рішень за рахунок надання інформації щодо аналогів і

Таблиця 1

**Цілі та пріоритети концепції державної політики щодо протидії розвитку
тіньової економіки в Україні**

№	Стратегічні цілі	Пріоритети в досягненні цілей
1	Активізація попиту в легальному секторі економіки	зростання сукупного попиту; відновлення виробництва в матеріальній сфері; формування і зростання виробництва в галузях 5 і 6-го технологічних укладів; зростання доходів населення шляхом державного регулювання мінімальної заробітної плати і зростання пенсійного забезпечення; формування конкурентного середовища; захист внутрішнього ринку від демпінгу з боку іноземних товаровиробників
2	Мінімізація рівня тіньової економіки	формування сучасної моделі соціально-орієнтованої економіки; орієнтація на масштаби тіньової економіки в розвинутих країнах; зростання рівня соціального захисту (освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення і сукупний добробут населення)
3	Залучення капіталів тіньового сектора у пріоритетні галузі легальної економіки	формування стимулюючого економічного середовища: законодавчого, податкового, митного; забезпечення умов для легалізації капіталів як вивезених за національні кордони, так і тих, що функціонують всередині країни; розвиток фондового ринку
4	Формування мотивів та стимулів у господарюючих суб'єктів працювати в легальному секторі економіки	активізація прямих і непрямих методів стимулювання роботи в легальному секторі економіки; заходи щодо стимулювання створення нових робочих місць; зниження рівня оподаткування та спрощення податкової системи
5	Структурна перебудова економіки	розвиток галузей 5 та 6-го технологічних укладів; розвиток галузей, які виробляють кінцевий продукт; інноваційна модернізація в базових галузях економіки
6	Підвищення рівня конкурентоспроможності легального сектора	державне стимулювання структурних змін в економіці; підвищення ефективності органів державної влади щодо захисту конкуренції, обмеження впливу монополій; збільшення частки місцевих бюджетів

*Джерело: систематизовано автором на основі [3–6; 10–12]

прецедентів розв'язуваних питань, аналітичної обробки інформації, підтримки змістовної експертизи, процедурних аспектів, колегіального обговорення та прийняття рішень).

3) Фінансовий моніторинг (формування комплексної аналітичної інформації, методичної та інструментальної підтримки процесів підготовки та прийняття управлінських рішень органами державної влади з питань запобігання розвитку тіньової економіки шляхом прогнозування майбутніх проблем на основі отриманої інформації щодо поточних явних та прихованих проблем).

4) Забезпечення необхідного рівня кінцевих показників діяльності суб'єктів економічних відносин (за рахунок інформаційного обслуговування внутрішніх управлінських функцій і автоматизованої підтримки основних процедур

внутрішнього управління: планування, розподілу ресурсів, контролю, аналізу тощо).

5) Документальне підтвердження (забезпечення необхідного рівня якості прийнятих рішень за рахунок збору та аналізу інформації про поточну, бажану та прогнозовану ситуацію; збору та надання в різних форматах (текстовому, табличному, графічному) документів аналітичного, нормативно-правового та науково-методичного характеру, а також забезпечення доступу до спеціально організованих фондів документів).

Побудова моделі інформаційного забезпечення державного механізму регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки вимагає врахування таких чинників, як характеристика структури та особливості функціонування державних механізмів у зазначеній сфері,

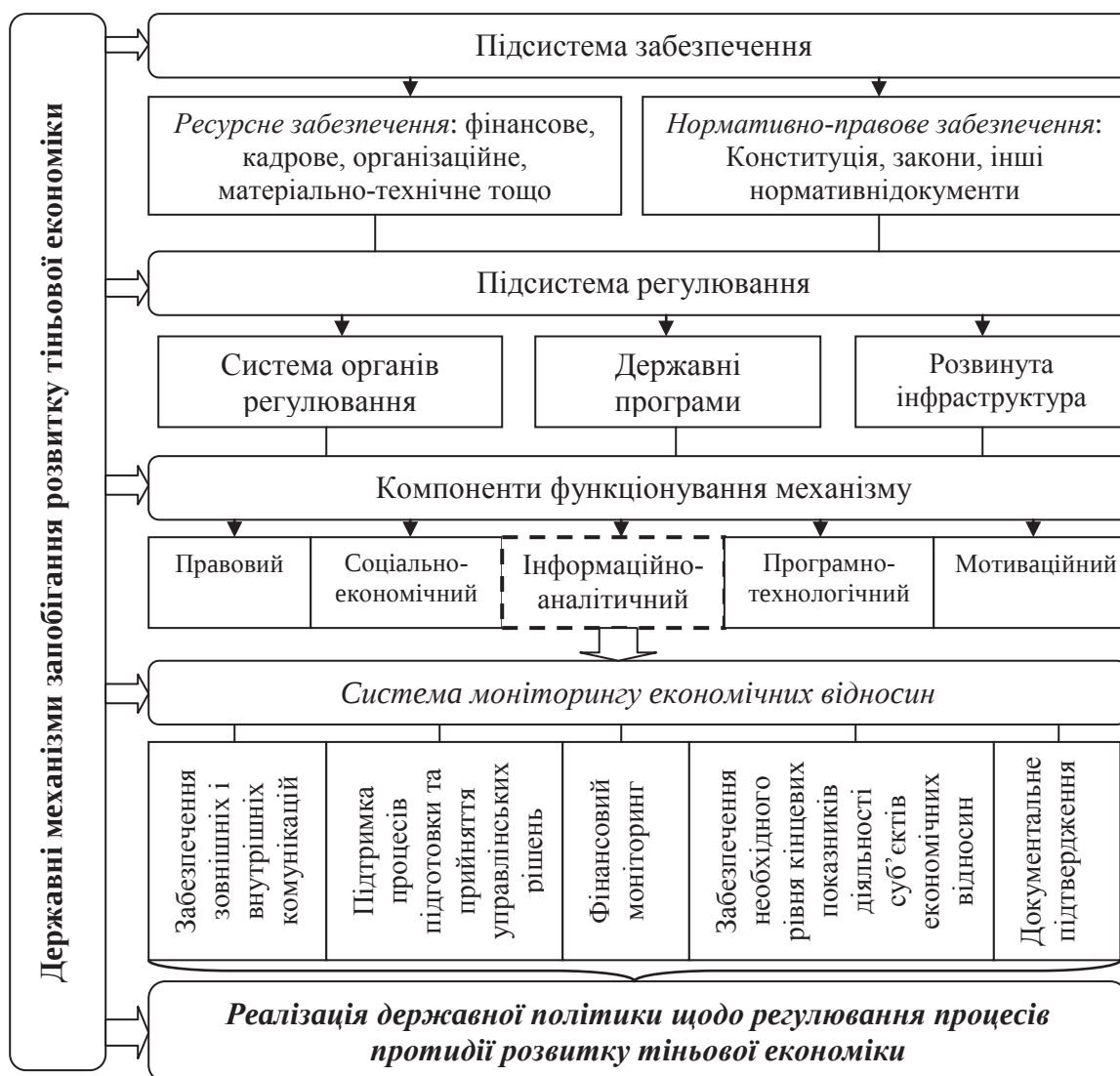

Рис. 1. Модель інформаційного забезпечення державного механізму регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки

*Джерело: запропоновано автором

що зумовлює доцільність використання такої моделі як у науковій, так і в практичній площині. Для неї характерним є відображення взаємодії між різними факторами, суб'єктами та об'єктами, пов'язаними з досліджуваними питаннями. Саме такою є пропонувана модель інформаційного забезпечення державного механізму регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки, одержаних злочинним шляхом.

V. Розробка стратегічних заходів щодо забезпечення процесу детінізації економіки України.

Стратегічними цілями національної системи забезпечення процесу детінізації економіки є такі:

1) зменшення масштабів організованої злочинності;

2) усунення умов, що сприяють формуванню матеріальної бази тероризму, організованої злочинності, наркобізнесу та корупції;

3) запобігання незаконному виведенню доходів за кордон;

4) забезпечення ефективності реалізації повноважень державних органів, що беруть участь у регулюванні процесу детінізації економіки України, оптимізація механізмів координації їх діяльності та взаємодії між ними.

Висновки і пропозиції. Сформовані на сьогодні засади протидії розвитку тіньової економіки потребують значного вдосконалення для підтримки відповідності державної регулятивної політики в даному напрямку. Зміни на міжнародному рівні вимагають від економіки України відповідних проявів, які б виражалися в імплементації оновлених основоположних засад забезпечення державних механізмів протидії розвитку тіньової економіки, що дозволить вдосконалити рівень реалізації національної політики детінізації за рахунок включення до існуючої стратегії розвитку запропонованих актуальних пропозицій.

Список використаної літератури:

- Shabatura T. Financial mechanism of economic security company / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova-Koval, V. Zamylnsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference "Science and Society" held SCIEURO in London 20–21 March 2013. – P. 160–180.
- Галицький О.М. Державне регулювання аграрного виробництва національної економіки в умовах євроінтеграції / Вісник Сумського національного аграрного університету / Серія «Економіка та менеджмент». – № 8(69). – 2016 – С. 48–54.
- Гришова І.Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины / О.О. Красноруцкий, И.Ю. Гришова // Вестник Ивановского государственного университета. Серия «Экономика», 2016. – № 1(27). – С. 13–18.
- Гришова І.Ю. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки / І.Ю. Гришова., О.О.Красноруцький // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т. – 2015. – № 4(4). – С. 40–46.
- Гришова І.Ю. Управління ризиками у контексті стратегії антикризового управління / Т.М. Гнатєва, І.Ю. Гришова // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 3. – С. 32–40.
- Давидюк О.О. Експертні методи оцінки у вирішенні економічних конфліктів підприємств / О.О. Давидюк // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2015. – Вип 2(11). – С. 106–110.
- Дяченко О.П. Запобігання поширенню сучасних тенденцій розвитку тіньової економіки з позиції ефективного державного управління / О.П. Дяченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 5. – С. 114–120.
- Кравчук А.О. Тіньові аспекти економіки України в податковому секторі/ А.О. Кравчук // Український журнал прикладної економіки. Тернопільський національний економічний університет. – 2016. – Том 1. – № 3. – С. 79–86.
- Митяй О.В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами / О.В. Митяй, О.А. Хлистун // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск № 2. Грудень 2014 р. – Миколаїв. – С. 630–633. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>.
- Наумов О.Б. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі / І.Ю. Гришова, О.О. Давидюк, О.Б. Наумов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 36–49.
- Наумов О.Б. Інституційні детермінанти й стратегічні напрями економічного розвитку національного господарства / І.Б. Жиляєв, О.Б. Наумов, Л.М. Наумова// Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 5. – С. 89–95.
- Стоянова-Коваль С.С. Вдосконалення системи класифікації економічних конфліктів / О.О. Давидюк, С.С. Стоянова-Коваль // Інноваційний розвиток і транскордонна безпека: економічні,

екологічні, правові та соціокультурні аспекти. IV Міжнародна науково-практична конференція студентів і молодих учених(м. Чернігів, 21 грудня 2015 р.). Збірник матеріалів конференції : ЧНТУ. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – С. 537–540.

13. Шабатура Т.С. Методические основы оценки финансовой безопасности предприятия / Т.С. Шабатура // Материалы межд. науч. конф. «Теоретические и практические научные инновации» (Краков, Польша, 2013р.) – Варшава : Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading», 2013. – С. 5–9.

Дяченко А. П. Методологические основы формирования и реализации государственной концепции противодействия развитию теневой экономики

В статье исследуются методологические основы формирования и реализации государственного механизма регулирования противодействия развитию теневой экономики в Украине, основой которого выступает: обеспечение прозрачности финансовой системы; улучшение инвестиционной привлекательности отечественной экономики для иностранных инвесторов; повышение уровня международного имиджа Украины; избежание помех в направлении признания Украины государством с рыночной экономикой; декриминализация и детенизация экономических отношений; активизация действенных механизмов наполнения доходной части Государственного бюджета.

Ключевые слова: государственная концепция, детенизация, коррупция, теневая экономика, финансовая система.

Diachenko O. P. Methodological foundations of shaping and realizing a conducive concession to counteract the development of the shadow economy

The article deals with the methodological principles of the formation and realization of a state-owned mechanism of the counteraction to the development of the shadow economy in Ukraine, the basis of which is the following: the creation of transparency of the financial system; an increase in the inevitability of the domestic economy for foreign investors; increase in the level of the international image of Ukraine, the avoidance of breaches in the direction of Ukraine's persecution with a market economy; de-criminality and the development of economic relations; activation of operational mechanisms for the fulfillment of the leading position of the Government Budgeter.

Key words: public concept, legalization, corruption, shadow economy, financial system.